

РОЛЬ УКРАЇНОЗНАВСТВА У ЗМІЦНЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ВПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ольга ШАКУРОВА

orcid.org/0000-0001-9842-2997

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: kalanetika@gmail.com

Анотація. Проаналізовано роль українознавства у зміцненні української національної ідентичності та впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній простір під час російсько-української війни. Висвітлено роль вчених-українознавців у цьому процесі.

Ключові слова: Україна, українці, українознавство, національно-патріотичне виховання, українська національна ідентичність, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Питання визначення ролі українознавства у посиленні української національної ідентичності та активізації впровадження національно-патріотичного виховання в освітній простір України стало надзвичайно актуальним після 24.02.2022 р., коли розпочалася активна фаза російсько-української війни.

Ефективне та дієве протистояння агресивній політиці російської держави може бути здійснено за допомогою наукового обґрунтування та створення фахового комплексу управлінських рішень і заходів, що будуть використані для посилення позитивних тенденцій у розвитку Української держави, української політичної нації, формуванні української національної ідентичності та українського громадянського суспільства. У цих процесах роль українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань (науки) про Україну, українців і світове українство у просторі й часі надзвичайно важлива. Українознавство пропонує низку актуальних пропозицій,

частина з яких уже втілена у практику в освітній, науковій, інформаційній, мовленнєвій, релігійній та інших сферах життєдіяльності українського суспільства. Під час воєнного стану, коли Україна й українці зі зброєю в руках виборюють право на життя, питання посилення національно-патріотичного виховання в освітньому та гуманітарному просторі України набувають загальнодержавного значення [9, с. 323].

Впровадження національно-патріотичного виховання – це перш за все конкретні дії, які представники нації, освітніх та державних структур можуть виконувати для актуалізації та посилення української національної ідентичності. Отже, актуальність дослідження полягає у вивченні впливу українознавства на процес впровадження національно-патріотичного виховання в освітній простір України під час російсько-української війни та зміцнення у громадян України української національної ідентичності.

Огляд джерел та літератури.

Джерельною базою дослідження є Закон України, Постанова Кабінету Міністрів України та Лист Міністерства освіти і науки України [5, 6, 7]. Питання, прямо чи опосередковано пов'язані з вивченням ролі української національної ідентичності як основи національно-патріотичного виховання та впровадження національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни, розглядали такі науковці: Н. Авер'янова, Т. Бевз, С. Бойко, О. Висовень, В. Волобуєв, Т. Воропаєва, О. Газізова, П. Гай-Нижник, М. Грабовська, С. Грабовський, Л. Залізняк, С. Кагамлик, Я. Калакура, Г. Касьянов, П. Кононенко, Т. Кононенко, М. Кононенко, І. Краснодемська, В. Крисаченко, Г. Лозко, Т. Мінченко, О. Мостяєв, К. Настояща, Л. Нагорна, М. Обушний, Л. Отрошко, М. Рябчук, В. Піскун, Л. Сорочук, М. Степико, Т. Усатенко, Ю. Фігурний, О. Чирков, Л. Чупрій, О. Шакурова та ін.

Мета дослідження – проаналізувати роль українознавства у посиленні української національної ідентичності та впровадженні національно-патріотичного виховання учнівської молоді в освітній простір України під час російсько-української війни та окреслити роль вчених-українознавців у цих процесах.

Завдання дослідження: 1) окреслити зміст понять «національна ідентичність» та «національно-патріотичне виховання»; 2) охарактеризувати основні засади державної політики у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України; 3) осмислити роль вчених-українознавців у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній

простір України в умовах війни; 4) підвести підсумки.

Праця підготовлена у ході виконання прикладної науково-дослідної роботи «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (№ держреєстрації 0123U100536).

Виклад основного матеріалу. Збереження будь-якої нації не можливе без існування у більшості її представників міцної та стабільної національної ідентичності. Саме вона є суттєвою підтримкою та опертям у важкі для нації часи та збільшує фактор швидкого й ефективного згуртування та спільних дій на захист територіальних і політичних інтересів національної держави. Національна ідентичність становить основу національно-патріотичного виховання, впровадження якого в освітній та гуманітарний простір України є необхідною умовою виживання української держави під час російсько-української війни.

В нормативно-правовій базі Української держави законодавцями чітко прописані визначення «українська національна ідентичність» та «національно-патріотичне виховання». Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» № 2834-IX визначає національну ідентичність як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [5].

Цей же закон визначає національно-патріотичне виховання як «наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України [5].

Міністерством освіти і науки України було видано Лист від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України», в якому наголошується, що в умовах повномасштабної російсько-української війни «національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України» [6].

Кабінетом Міністром України було видано Постанову № 1322 від 15.12.2023 року «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках», у якій наголошується, що «одним із пріоритетів діяльності

держави та суспільства є відповідь на виклики і загрози, які в сьогоденні умовах здійснюють реальний вплив на формування національної свідомості. Утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а отже, набуває особливого значення для сфери національної безпеки і оборони» [7].

В умовах російсько-української війни вчені НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка активно долучаються до збереження та зміцнення української національної ідентичності за допомогою комплексного впровадження національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України. Це відбувається шляхом виконання фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт (далі – НДР), що фінансуються з державного бюджету України. Зокрема, зараз науковцями виконуються дві НДР, які безпосередньо пов'язані з актуалізацією української національної ідентичності як основи національно-патріотичного виховання та його впровадження в освітній та гуманітарний простір України під час російсько-української війни. А саме: «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Шакурова О. В.) та «Українознавство в системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді в процесі збереження та відтворення ідентичності української нації в Україні та за кордоном» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Газізова О. О.).

Окрім наукової роботи, дослідники НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка здійснюють активну просвітницьку діяльність серед учнів, вчителів та освітянської молоді. Вчені українознавці системно та послідовно впроваджують національно-патріотичне виховання в освітній та гуманітарний простір України шляхом проведення щорічних міжнародних учнівських конкурсів з українознавства, міжнародних мистецьких конкурсів тощо. Помітною подією в освітянському середовищі стали XV, XVI, XVII міжнародні конкурси з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти.

XV Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти проводився у 2022 р. відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 22.09.2021 № 4/786-21 «Про організацію XV Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти». Його переможцями стали 239 учасників із 20 областей України. Всі вони разом зі своїми науковими керівниками отримали грамоти й подяки, які були надіслані на електронні адреси відповідних закладів освіти [1, с. 165, 194].

XVI Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти відбувся у 2023 р. Його переможцями стали 243 учасники із різних регіонів України і закордоння. Найбільш представленими в конкурсі 2023 р. були учні з Івано-Франківської (39 робіт), Чернівецької (35 робіт), Київської (28 робіт), Волинської (23 робіт), Львівської (18 робіт), Чернігівської (15 робіт) і Полтавської (14 робіт) областей. Незважаючи на важкі

воєнні умови, наближення до лінії бойового зіткнення, в конкурсі заслужену перемогу здобули учні з Донецької, Луганської, Харківської, Сумської, Черкаської та Запорізької областей [4, с. 178].

Тематичне спрямування науково-дослідних робіт конкурсантів, їхня україноцентрична наповненість відобразили комплексність українознавчих студій та їх спрямованість на посилення національно-патріотичного світогляду української учнівської молоді. Проблематика протидії рашистському терору стала домінантною: російсько-українська війна (боротьба населення з окупантами – 8 робіт – 3,3% від загальної кількості; герої війни, захисники України – 20–8,2%, волонтерський рух – 9–3,7%, культурологічні процеси під час війни – 20–8,3%). Всього: 57 робіт – 23,5% від загальної кількості [4, с. 178].

XVII Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти проводився у 2024 р. й продовжив традиції своїх попередників щодо кількості учасників та якості науково-дослідних робіт. Організатор конкурсу О. Газізова зазначає, що конкурс 2024 р. відзначився рекордною кількістю переможців – їх було 293 [3, с. 185].

Треба відзначити, що тематика захисту суверенітету України, збереження української національної ідентичності, консолідації української політичної нації та посилення заходів національно-патріотичного виховання була присутня у багатьох учнівських конкурсних роботах. Одним із важливих та актуальних напрямків досліджень стало висвітлення фактів про звитяжні подвиги українських військовослужбовців, вшанування пам'яті героїв війни. У роботах

конкурсантів значна увага також приділялася дослідженню питань етногенезу українського народу, процесам державотворення, волонтерському руху, культурологічним процесам під час війни, проблемі інформаційної безпеки в сучасному гуманітарному просторі України [3, с. 185].

Організатори XVII Міжнародного конкурсу наголошують, що «науково-дослідна діяльність учнів у галузі українознавства в умовах війни має особливе значення, адже допомагає не лише розвивати історичну та культурну свідомість, а й формувати патріотичні цінності, усвідомлення національної ідентичності й активну громадянську позицію». [2, с. 311].

Відзначимо, що у 2024 р. було започатковано та успішно проведено Міжнародний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна». В Конкурсі брали участь 35 робіт з різних регіонів України, а саме: з Волині, Київщини, Львівщини, Сумщини, Чернігівщини, Черкащини, Харківщини, Івано-Франківщини, Запоріжжя та ін. [9, с. 160].

Членкині організаційного комітету Конкурсу Ю. Шинкарик та Н. Безсмертна зазначають: «Основними завданнями Конкурсу є: 1) формування активної громадянської позиції учнівської молоді; 2) усвідомлення національної ідентичності та патріотичного світогляду учнями 1–4, 5–8 та 9–11 класів; 3) популяризація серед школярів образів сучасних українських героїв – воїнів ЗСУ, які боронять Україну від російського агресора; 4) виховання патріотичних почуттів та шанобливого

ставлення до національних цінностей у молодого покоління; 5) розуміння й осмислення учнівською молоддю причетності і відповідальності за все, що відбувається в країні; 6) посилення симпатії і вдячності тим, хто віддав життя за свободу держави і хто сьогодні виборює її на фронті; 7) виявлення і підтримка творчого та інтелектуального потенціалу серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів, які навчаються в закладах загальної середньої освіти України та за її межами» [9, с. 161].

Міжнародний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна» пройшов на високому рівні, був позитивно сприйнятий освітянською громадськістю та став вагомим внеском в актуалізацію та зміцнення у шкільній молоді української національної ідентичності.

Висновки. Таким чином, вчені-українознавці комплексно та системно досліджують різні аспекти української національної ідентичності як основи національно-патріотичного виховання, послідовно та систематично впроваджують національно-патріотичні наративи в освітній та гуманітарний простір України під час російсько-української війни. Їхня діяльність, що включає не тільки теоретичне осмислення досліджуваної проблематики, а й її практичне втілення шляхом проведення учнівських конкурсів з українознавства, мистецьких учнівських конкурсів тощо, важливим фактором протидії російській агресії, допомагає консолідувати українську політичну націю та виховувати справжніх патріотів Української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газізова, О. XV Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Українознавство*. 2022. № 2 (83). С. 164–194.

2. Газізова, О. Утвердження української національної ідентичності молоді в умовах російської агресії (на матеріалах «Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти»). *Українознавчі рефлексії сучасних соціокультурних процесів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 190-й річниці відкриття Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 24 жовтня 2024 р.). Київ, 2024. С. 307–312.

3. Газізова, О. Формування національних ідентитетів учнівської молоді як чинник консолідації українства в умовах сучасних викликів: українознавчі виміри. *Українознавство*. 2024. № 3 (92). С. 178–192.

4. Газізова, О., Сорочук, Л., Кононенко, А., Бойко, С., Іванець, С. Тенденції українознавчих досліджень XVI Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Українознавство*. 2023. № 2 (87). С. 174–221.

5. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

6. Лист МОН від 10.06.2022 р. № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86625/.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-п/conv#Text>

8. Фігурний, Ю., Шакурова, О.

Функціонування науки й освіти України в умовах російсько-української війни: роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та у протидії «руському миру». *Проблеми гуманітарних наук*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. 2023. Випуск 13/55. С. 319–339.

9. Шинкарик Ю., Безсмертна, Н. Образ захисника України у творчих роботах учнівської молоді (за матеріалами I Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна»: номінація «Малюнки»). *Українознавство*. 2024. №1 (90). С. 155–173.

REFERENCES

1. Hazizova, O., (2022). 15th International Competition in Ukrainian Studies for Students of Grades 8-11 of General Educational Institutions. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 2 (83), pp. 164–194. [in Ukr.]

2. Hazizova, O., (2024). Affirmation of the Ukrainian National Identity of Young People in the Conditions of Russian Aggression (Based on the Materials of the "International Competition on Ukrainian Studies for Students of Grades 8-11 of General Secondary Education Institutions"). *Ukrainian Studies Reflections of Modern Sociocultural Processes: Materials of the International Scientific and Practical Conference Dedicated to the 190th Anniversary of the Opening of Taras Shevchenko Kyiv National University* (Kyiv, 24 October 2024). Kyiv, pp. 307-312 [in Ukr.]

3. Hazizova, O. (2024). The Formation of National Identities of Student Youth as a Factor in the Consolidation of Ukrainianness in the Conditions of Modern Challenges: Ukrainian Studies Dimensions. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 3 (92), pp. 178-192. [in Ukr.]

4. Hazizova, O., Sorochuk, L., Kononenko, A., Boyko S., Ivanets, S. (2023).

Trends in Ukrainian Studies Researches of the 16th International Competition in Ukrainian Studies for Students of Grades 8–11 of General Secondary Education Institutions. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 2 (87), pp. 174–221. [in Ukr.]

5. *Law of Ukraine dated 13.12.2022 No. 2834-IX "On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Establishing Ukrainian National and Civic Identity"*. (2024). [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukr.]

6. *Letter of the Ministry of Education and Science dated June 10, 2022. No. 1/6267-22 "On Some Issues of National-Patriotic Education in Educational Institutions of Ukraine."* (2022). [online] Available at: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86625/ [in Ukr.]

7. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of 15 December 2023. No. 1322 "On the Approval of the Strategy for the Establishment of Ukrainian national and Civic Identity for the Period until 2030 and the Approval of the Operational Plan of Measures for its Implementation in 2023-2025."* (2023). [online]

Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-n/conv#Text> [in Ukr.]

8. Fihurnyi, Yu., Shakurova, O. (2023). The Functioning of Ukrainian Science and Education in the Conditions of the Russian-Ukrainian War: the Role of Ukrainian Studies in the Introduction of National-Patriotic Education of Youth into the Educational Space and in Opposing the "Russian Peace". *Problems of the Humanities: a Collection of Scientific Works of Ivan Franko Drohobysk State Pedagogical University*. History Series. Issue 13/55, pp. 319-339. [in Ukr.]

9. Shynkaryk, Yu., Bezsmertna, N. (2024). The Image of the Defender of Ukraine in the Creative Works of Student Youth (Based on the Materials of the International Annual Literary and Artistic Essay Contest among Students of Grades 1–4, 5–8, and 9–11 on the Topics: "Warrior of the Armed Forces. Who is he?", "Image of a Modern Ukrainian Warrior": Nomination "Pictures"). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian studies), No. 1 (90), pp. 155-173. [in Ukr.]

Summary

THE ROLE OF UKRAINIAN STUDIES IN STRENGTHENING THE UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY AND IMPLEMENTING THE NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION IN THE EDUCATIONAL SPACE DURING THE WAR

Olha SHAKUROVA

orcid.org/0000-0001-9842-2997

Candidate of Historical Sciences, senior research fellow

RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: kalanetika@gmail.com

Relevance of the research. Effective and efficient resistance to the aggressive policy of the Russian state can be carried out with the help of scientific justification and the creation of a professional complex of management decisions and measures that will be used to significantly strengthen the positive trends in the development of the Ukrainian state, the Ukrainian nation, the strengthening of Ukrainian national identity, and Ukrainian civil society. The implementation of national and patriotic education is, first of all, specific

actions that representatives of the nation, educational and state structures can take to actualize Ukrainian national identity.

The **purpose** of the research is to analyze the role of Ukrainian studies in strengthening the Ukrainian national identity and in introducing national-patriotic education of schoolchildren in the educational and humanitarian space of Ukraine during the war and to outline the role of scientists-Ukrainian studies in these processes.

Conclusions. Thus, Ukrainian scholars actively, comprehensively, and systematically research various aspects of Ukrainian national identity as the basis of national-patriotic education, consistently and systematically introduce national-patriotic narratives into the educational and humanitarian space of Ukraine during the Russian-Ukrainian war. Their activity, which includes not only the scientific and theoretical understanding of the researched issues, but also the active practical implementation of national-patriotic education in the humanitarian and educational space of Ukraine by holding student competitions in Ukrainian studies and artistic student competitions, becomes an important factor in countering Russian aggression against Ukraine, helps consolidate the Ukrainian political nation and speeds up the victory of the Ukrainian state.

Keywords. Ukraine, Ukrainian studies, Ukrainian national identity, national-patriotic education, Russian-Ukrainian war.